

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 94/ 477.4 (438) 6

Ольга Білобровець

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ "ПОЛОНІЯ" І "КОРПОРАЦІЯ" НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті вивчається діяльність громадських організацій "Полонія" і "Корпорація", які на початку ХХ ст. відігравали значну роль в громадсько-політичному житті поляків Правобережної України, упродовж десятиліття об'єднуючи польську учнівську і студентську молодь м. Києва і виховуючи її на ідеалах національного патріотизму, відданості й служіння власному народові, відновлення польської державності.

Після втрати державної незалежності першочерговим завданням польського суспільства стало національне визволення і створення незалежної держави. Упродовж ХІХ – початку ХХ ст. змінювались форми і методи боротьби: від відкритої збройної боротьби у вигляді повстань 1830–1831 рр. та 1863 р. до нелегальних гуртків і організацій другої половини ХІХ ст. і до легальної діяльності товариств націоналістичного спрямування з 1905 р. Ця діяльність висвітлювалася українськими і польськими істориками фрагментарно, в контексті ширших досліджень української і польської історії. Зокрема І. Лісевич [8], Н. Захарчишин [9], І. Бончковська-Заблоцька [10]. Основним завданням даного дослідження є з'ясування мети, змісту діяльності, місця і ролі громадських організацій "Полонія" і "Корпорація" в громадсько-політичному житті польського суспільства на Правобережній Україні на початку ХХ ст.

Однією з найстаріших позапартійних організацій польської учнівської молоді в Києві була "Полонія", заснована в лютому 1903 р. Її діяльність полягала в об'єднанні всіх сил польського суспільства у прагненні до національного розвитку, в досягненні політичної незалежності, удосконаленні суспільного устрою у відповідності з інтересами міського й сільського населення, у створенні позитивної думки про зусилля "Полонії" у вирішенні загальнонародної справи. Робота організації "Полонія" в культурній сфері проходила при діяльній ідейній та матеріальній підтримці з боку старших членів польського суспільства – "патронів або сеньйорів", переважно колишніх "полоністів", лікарів, адвокатів і видатних громадських діячів. Безпосереднім завданням "Полонії" було:

- 1) Ознайомлення молоді з національними і громадськими обов'язками, засвоєння суспільних і духовних ідеалів;
- 2) Отримання освіти в усіх галузях знань з метою досягнення широкого всебічного світогляду і критичного мислення, ознайомлення з культурним життям польського народу, його минулим, традиціями, умовами побуту;
- 3) Заохочення до організаційної діяльності, вироблення товариської солідарності;
- 4) Залучення членів до участі в культурно-громадських справах польської громади;
- 5) Організація і підтримка товариств учнівської молоді.

Центром "Полонії" для Південно-Західного краю був Київ, Північно-Західного – Дерпт (Юр'їв), пов'язані між собою в особі лікаря Михайла Петкевича, вихованця Юр'ївського університету, що постійно проживав у Києві. До складу "Полонії" входили майже всі польські інтелігенти і поміщики краю. Будучи особами матеріально незалежними, вони були джерелом коштів на потреби організації, допомоги учням і жертводавцями на польські благодійні заклади [2, арк. 11 зв].

Для об'єднання старшого і молодшого поколінь польського суспільства, з метою взаємного їх зміцнення було утворено "Коло старших" (сеньорів). У його статуті вказувалось, що членами товариства можуть бути особи, які підтримують завдання "Полонії". Кандидати в члени рекомендувались Правлінням "Кола старших" і затверджувались із спільної згоди Правління "Кола старших" і "Полонії". Члени "Кола старших" зобов'язувались не тільки у Києві, а й у провінції мати тісні стосунки з академічною молоддю, що знаходилася в околицях. Управління "Кола старших" здійснювалось загальними зборами членів і Правлінням у Києві [6, арк. 11 зв.]. Структура "Полонії" була представлена таким чином:

1. "Коло сеньорів" (старших), що мають свій статут і складаються з польської інтелігенції, очолюють організацію і керують її діяльністю.

2. Активними діячами із втілення в життя директив "Кола сеньорів" була молодь, яка навчалася у вузах і в середовищі якої були організації "Полонія", "Корпорація", "Лехія" (фармацевти). "Полонія" повністю підпорядковувалась "Колу сеньорів", решта організацій була певним чином залежна від неї. Так, багато акцій, започаткованих "Корпорацією", здійснювались лише за підтримки "Полонії".

3. Для підготовки майбутніх громадських діячів формувались організації: учнів середніх начальних закладів ("середньоначальники" – найбільш відома серед них – "Промінь"), робітничі союзи і гуртки для підготовки свідомих рядових бійців за незалежність і відродження "Старої Польщі", що мала свій статут [2, арк. 13].

Основним пунктом статуту "середньонавчальників" була праця над собою для підготовки до громадської діяльності під гаслом "всебічний національний розвиток і, перш за все, прагнення до незалежності Польщі" [2, арк. 11]. Для координації діяльності всіх організацій учнів середніх навчальних закладів було утворено Центральне бюро (ЦБ) учнівських організацій, яке мало свій статут. Згідно з ним, ЦБ – це інституція, що мала за мету об'єднання окремих учнівських організацій у Росії задля більш суттєвої взаємної матеріальної, моральної і самоосвітньої допомоги. До ЦБ входили з дорадчим голосом делегати Київської студентської організації "Корпорація" і "Полонія". Центральне бюро – це виконавець постанов і доручень з'їзду; виконавець вимог окремих учнівських організацій через представника цієї організації; посередник у відносинах між окремими організаціями; координатор зусилля молоді у полі бібліотечної справи та матеріальної допомоги. ЦБ також допомагало організовувати для виступів лекторів і тексти лекцій, а також розробляти і проводити в життя проекти з метою піднесення життя польської учнівської молоді. Бюро функціонувало як постійний заклад і збиралося не рідше 1 разу на місяць, а з'їзд проводився один раз на два роки.

У 1913 р. відбувся II з'їзд представників учнівських організацій у Росії. На ньому були присутні 9 учнівських організацій, представники організацій "Корпорація", "Полонія", "Луч" (у Львові) і член Союзу (у Відні). На з'їзді було заслухано звіт комісії. Відзначалося, що найбільш інтенсивною була організаційна і самоосвітня праця у 1903–1904 рр. Протягом 1905–1907 рр. організаційне життя послабшало. З одного боку – розвиток громадського життя, а в небагатьох випадках і безпосередня участь у ньому молоді відволікала увагу від самоосвітньої праці, з іншого – шкільні страйки, закриття навчальних закладів, а часто й арешти кращих сил викликали розпад молодіжних союзів. Загальна апатія, яка охопила суспільство після спаду революції, не обминула і шкільної молоді. У 1907–1908 рр. організаційна і самоосвітня робота занепала навіть там, де була дуже активною. Більш діяльні організації скликали так звані Волинський з'їзд (4 організації Волинської губернії), що мав місцеве значення. І тільки 1909 рік приніс посилення організаційного життя. Учніські організації у 1909 р. функціонували у 10 містах Правобережної України й налічували 400 членів. Система самоосвітньої праці існувала переважно у гуртковій формі. І тільки в деяких організаціях діяла система довільних рефератів. Гуртки займалися переважно вивченням історії і літератури Польщі. Існувала також незначна кількість природничих і суспільнознавчих гуртків. Багато організацій мали бібліотеки. Найбільша нараховувала 3130, найменша – 700 томів.

На з'їзді також обговорювалися питання ідейно-суспільного спрямування, зокрема керівна і довідкова роль Центрального бюро, питання партійності. Було визначено, що учнівські організації повинні

уникати політики. Постановою з'їзду було визначено, що головним завданням учнівських організацій повинно бути знищення шкідливих наслідків урядової школи і одночасно підготовка через організаційну і самоосвітню працю людей з широким світоглядом, перейнятих ідеєю незалежної народної Польщі, які гаряче співчують і протидіють суспільній несправедливості. Вважалося небажаним також співробітництво з українцями, участь у розвитку українського руху і пробудження суспільної свідомості серед українців [6, арк. 89–96].

Під час обшуку одного зі співробітників газети "Дженнік Кійовські" поліція знайшла лист у комітет "Дару Холмського", в якому вказувалось, що польське національне товариство академічної молоді "Полонія" визнає необхідним приєднати до добрих починань і свою працю. Пам'ятаючи свої традиції (на "Дарі Грюнвальдському" "Полонія" зібрала 3 тис. крб.), "Полонія" постановила взяти участь у зборі пожертвувань. Для цього в листі було прохання надіслати підписні листи і відозви [6, арк. 18]. На початку ХХ ст. Холмщина і Підляшшя перебували у складі Люблінської і Сідлецької губерній Королівства Польського Російської імперії. 17 квітня 1905 р. під впливом революційних подій вийшов царський указ про свободу віри. Через те, що греко-католицька церква не визнавалась, більшість насильно навернутих у православ'я у 1875 р. мешканців Холмщини і Підляшшя перейшла в католицьку віру. За різними даними це 150–200 тис. осіб. 19 травня 1909 р. до Державної Думи було внесено законопроект про виділення Холмщини і Підляшшя в окрему губернію. Упродовж 1909–1912 рр. різні політичні сили висловлювали своє ставлення до проекту [9, с. 65–71]. 19.05.1912 р. у Львові на "Громадському Холмському віче" було утворено комітет "Холмська жертва". Президентом обрано Владислава Бандурського і Яна Каспровича, заступниками – Броніслава Палевського і Мотслава Задору-Пашкудського [6, арк. 30].

У такому ж напрямку проводила свою роботу й інша студентська організація "Корпорація", членами якої могли бути виключно поляки. На відміну від "Полонії", "Корпорація" включила у сферу свого впливу також польський пролетаріат і навіть робітників інших національностей, які також знаходились "під ярмом царизму" [4, арк. 1–2]. За участь у цій організації в 1911 р. поліція заарештувала групу студентів Київського університету. Їм було представлено звинувачення участі в таємній організації, яка мала за мету підготовку до суспільної діяльності в ім'я звільнення робітничого класу, і, головним чином, польського пролетаріату від економічного й політичного гноблення. Студентів Совадзького, Бару, Центилович, А. Вонсович було вислано у віддалені міста імперії [7, арк. 1–21].

10 жовтня 1912 р. в Києві, на вулиці Прорізній, на квартирі редактора газети "Дженнік Кійовські" ("Dziennik Kijowski") Іоахіма Бартошевича,

відбулося зібрання 28 осіб, які були членами організацій "Полонія" та "Корпорація" і були затримані поліцією. Акція носила організований характер і була радою "сеньйорів "Полонії" з представниками від вузів Києва. Предметом обговорення її було вирішення практичних питань з огляду на можливу війну між Росією і Австрією [6, арк. 34]. З поліцейських дізнань виявилось, що І. Бартошевич є одним із засновників і діяльних учасників польського просвітницького товариства "Освята", яке офіційно закрито, але продовжувало свою діяльність таємно при клубі "Огниво". Затриманий Владислав Лукашевич у 1908–1910 рр. брав активну участь у польських організаціях, які ставили своїм завданням відродження Польщі, зокрема в діяльності польського товариства "Освята". Він надавав свою квартиру для зібрань цього товариства і був членом Правління польського клубу "Соколи". Квартиру для зібрань товариства "Освіта" також надавав його член Михайло Петкевич.

Співробітниками газети "Дзєннік Кійовський" були Станіслав Зелінський, Наталія Тарашкевич, Станіслав Єзерський. С. Зелінський, помічник присяжного повіреного, також був членом клубу "Соколи". У 1911 р. в Бердичеві, у квартирі лікаря Віцлавського, Зелінський читав доповідь на тему "Ягелонська ідея", на якій були присутні близько 100 поляків, жителів Бердичева і навколишніх поміщиків. У його квартирі також відбувалися зібрання таємних польських товариств. У листопаді 1911 р., як редактор газети "Дзєннік Кійовскі", Зелінський був оштрафований в адміністративному порядку на 300 крб. за фейлетон "Без маски", "Новий удар", а за надруковану в тій же газеті "Відозву польського парламентського клубу у Відні" – на 400 крб. На квартирі Н. Тарашкевич у жовтні 1910 р. відбувалося зібрання польської молоді, на якому вирішувалось питання про організацію і залучення до спільної польської справи учнів середніх навчальних закладів.

Серед затриманих був також дворянин, фабрикант з виробництва кахелю Йосип Андржейовський, який з 1909 р. був скарбником і секретарем обласного комітету польської організації "Освята", брав активну участь у польському русі відродження, був членом клубу "Соколи". Решта учасників зібрання були студентами Київського університету, Київського політехнічного інституту та Київського комерційного інституту. Студент Комерційного інституту Чеслав Мадей брав участь у зібранні студентів-поляків, що відбувалось у гімнастичному товаристві "Соколи" з метою організації "польських гуртків", що мали б слугувати об'єднанню студентів-поляків і були б підготовчою стадією для вступу в ту чи іншу польську партію. 31.10.1910 р. Мадей був зареєстрований у поліцейському відділку як учасник недозволених зборів у квартирі Тележинської, влаштованих підвідділенням організації "Полонія". Це зібрання відвідав приїжджий польський літератор Тадеуш

Кончинський, який прочитав реферат "Грюнвальдські урочистості і польське питання" [6, арк. 3–17].

У результаті всім учасникам зібрання у І. Бартошевича було винесено адміністративне покарання. І. Бартошевича і Стрембожа ув'язнено на три місяці, Лукашевича, Петкевича, Зелінського і Мадея – на два місяці, Куликівського, Василевського, Тарашкевча, Венцковського, Андржейовського і Єзерського – на один місяць. На решту учасників зборів накладено штраф у сумі 25 крб., а при його несплаті – 10 днів арешту [1, арк. 12].

Після проведених у жовтні 1912 р. обшуків у 26 відомих діячів польських організацій "Корпорація", діяльність цієї організації, заляканої арештами, ослабла і в березні 1913 р. Рада "Корпорації" подала у відставку. Після цього серед "корпорантів" відбувся розкол і частина їх відійшла до новосформованої організації "Філареція". У "Корпорації" з травня 1913 р. внаслідок літніх канікул настало затишшя. Проте з осені товариство знову відновило свою діяльність. 01. 12. 1913 р. у Києві, на квартирі по вулиці Рейтерській, в Олени Руцицької, міщанки Білої Церкви, 33 роки, вчительки, католицького віросповідання, відбулись збори членів організації "Корпорація". На квартирі зібралися керівники гуртків "Корпорації", члени Ради цієї організації – Яніна Перетяткович, Мечислав Радван, Едмунд Клейдинст, Олександр Островський, Антоніна Крижановська, Костянтин Лутович. Усіх затриманих заарештовано, а за місцем їх проживання проведено обшук. У результаті було виявлено нелегальну літературу. Зокрема у Яніни Перетяткович виявлено 14 прокламацій польською мовою "До молоді", рукопис прокламації "Товариші" організації "Філареція", замітку "Про клуб жінок-польок", брошуру "11 з'їзд ППС", журнал "Пшведсвіт" – орган революційної фракції ППС, велику кількість книг польською і російською мовами.

Студент Київського політехнічного інституту Мечислав Радван, за агентурними відомостями, у 1912 р. брав участь у конференції представників "Корпорації", на якій був присутній 21 представник від вузів Києва. На ній обговорювались питання функціонування гуртків самоосвіти в "Корпорації", створення комісії для агітації серед учнів середніх навчальних закладів, робітниче питання та діяльність бібліотеки, а також проведення агітації у вузах. У квітні 1913 р. він входив від організації "Полонія" у склад комісії, яка створювала прокламацію "До молоді" до 50-річчя смерті повстанців в с. Соловіївка. Маючи добру фізичну підготовку Радван, повинен був скласти програму Харцерства, яке передбачалось організувати зі шкільної молоді Києва. Також організував лекції та реферати серед робітників і ремісників як член організації "Освята". Активною діячкою "Корпорації" була Антоніна-Марія-Агата Кржижанівська, дворянка, яка була також організатором

нелегального гуртка курсисток-польок, що сформувався при Київському товаристві рівноправних жінок-польок з метою об'єднання курсисток і реагування на громадські акції.

Представником від Польської партії соціалістичної (ППС) в організації "Корпорація" в 1910–1911 р. був Е. Клейдніст. За агентурними відомостями 1912 р., він належав до числа головних членів студентської організації "Корпорація" і до лівих ППС, був організатором з'їзду учнів середніх навчальних закладів у Києві у лютому 1912 р., а також мав контакти зі студентом Краківського університету, який був членом організації "Спуйня" (австрійська студентська організація). Клейдніст мав також багато знайомств серед польських робітників і ремісників Києва, влаштовував для них лекції та читав реферати, що було продовженням роботи організації "Освята". У 1913 р. він був керівником гуртка "Корпорація" і входив до Ради Корпорації [5, арк. 5–59].

Однією із засновниць нелегального клубу польок-курсисток при товаристві рівноправності жінок-польок була Перетяткович Яніна-Марія, дворянка 25 років, закінчила Київські вищі жіночі курси. У квітні 1912 р. брала участь у конференції представників "Корпорації" в містечку Ірпінь Київської губернії. На квартирі в О. Рущицької, яка була одним з керівників гуртків "Корпорація" і членом Ради Корпорації, неодноразово проходили зібрання "корпорантів" [6, арк. 14–18]. Справу було завершено тим, що Я. Перетяткович, М. Радвана, А. Островського було піддано адміністративній висилці під гласний нагляд поліції терміном на 3 роки. Переписку стосовно К. Лутовича, О. Рущицької, І. Мочульського і А. Кржижанівської припинено за недостатністю виявлених розслідуванням даних звинувачень. Я. Перетяткович було дозволено виїхати за кордон, М. Радвану поселитися у Вільно, А. Островському – у м. Рига [3, арк. 191–222].

Таким чином, громадські організації "Полонія" і "Корпорція" впродовж десятиліття об'єднували польську учнівську і студентську молодь м. Києва, виховуючи її на ідеалах національного патріотизму, відданості й служіння власному народові, відновлення польської державності. Діяльність цих організацій проходила під керівництвом та при підтримці відомих і шанованих представників польської інтелігенції, поміщиків. Участь у загальнопольських акціях, зібраннях, з'їздах, гурткова робота були спрямовані на формування свідомих і відданих польській справі громадян, здатних боротися за незалежність Польщі. Своєю діяльністю, ідейною підготовкою ці масові громадські організації польської молоді відігравали визначальну роль у суспільно-політичному житті краю, готуючи надійні кадри для виконання поставлених перед польським суспільством завдань.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі ЦДАК), ф. 274, оп. 1, спр. 3099.
2. ЦДАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 3136.
3. ЦДАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 3171.
4. ЦДАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 3271.
5. ЦДАК України, ф. 274, оп. 4, спр. 203.
6. ЦДАК України, ф. 275, оп. 2, спр. 95.
7. ЦДАК України, ф. 442, оп. 861, спр. 20.
8. Лісевич І. Духовно спрагли / І. Лісевич.— К., 1995.— 101 с.
9. Захарчин Н. Ставлення польської громадськості та політичних сил до проекту створення Холмської губернії (1909–1912 рр) // Наукові записки / Національний університет "Острозька академія". Серія "Історичні науки.— Острог, 2003.— С. 65–71.
10. Wączkowska-Zabłocka I. W. Peretiatkowiczowa i jej szkoła w Kijowie / I. W. Wączkowska-Zabłocka // Pamięnik Kijowski.— Londyn, 1963.— Т. 2.— S. 249–252.

Olga Bilobrowec. Działalność polskich społecznych organizacji "Polonia" i "Korporacja" na Prawobrzeżnej Ukrainie na początku XX st.

Organizacje społeczne "Polonia" i "Korporacja" w ciągu dziesięciu lat jednoczyły studentską oraz uczniowską młodzież polską m. Kijowa, wychowując ją na ideałach patriotyzmu narodowego, wierności a służenia swojemu narodowi, odnowienia polskiej państwowości. Ta działalność odbywała się pod przewodem i podtrzymywaniem znanych i szanowanych przedstawicieli inteligencji polskiej i obszarników.

Olga Bilobrovets. The Functioning of the Civil Society Organizations "Polonia" and "Korporatsia" on the Right-bank Ukraine at the Beginning of the 20th Century

The article shows the activities of the civil society organizations "Polonia" and "Korporatsia" which at the beginning of the 20th century played a significant role in the public-political life of the Right-bank Ukraine Poles, through the centuries they were consolidating the Polish students of Kyiv and were bringing them up on the ideals of the national patriotism, loyalty and serving own nation, restoration of the Polish statehood.